

Prikazi

**BOSANSKOHERCEGOVAČKA PREZIMENA OD
TITULA I POČASNIH NASLOVA**

(Turbić-Hadžagić, Amira i Haverić, Đenita. 2023. *Bosanskohercegovačka prezimena III. Prezimena od titula i počasnih naslova*. Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju i Institut za lingvističku bosnistiku. Zagreb – Tuzla. 480 str.)

Prva je knjiga *Bosanskohercegovačkih prezimena* svjetlo dana ugledala prije šest godina, tj. 2018. godine u izdavaštvu *Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju*. Podnaslov joj je *Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi*, a njezini su autori Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić. Druga knjiga *Bosanskohercegovačkih prezimena* izašla je kod istoga izdavača u dvama svescima s podnaslovom *Prezimena od ličnih imena s islamskog orijenta* (I. svezak, 2020. godine, a II. svezak 2022. godine). Autori su prvoga sveska II. knjige Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić, a drugoga Amira Turbić-Hadžagić, Đenita Haverić i Admir Muratović.

Treća knjiga *Bosanskohercegovačkih prezimena* dolazi kao monografski slijed koji se metodološki i građom naslanja na svoje prethodnice. Knjige su to kojima je prethodio velik trud u prikupljanju goleme antroponimijske građe nastale na temelju odabranih povijesnih vrela, onomastičke literature te terenskoga i arhivskoga istraživanja, a kojom se željelo i nastojalo prikazati kontinuitet ljudskoga imenovanja na bosanskohercegovačkome prostoru. Važno je spomenuti i to da su autori, krenuvši u realizaciju svoje znanstvene zamisli i u pisanje prve knjige, zapravo imali težak i pionirski zadatak jer prije izlaska prve knjige 2018. godine gotovo da i nije bilo bosnističkih antroponimijskih znanstvenih istraživanja.

Što zapravo znači prikupljanje antroponimijske građe? Naime, proučavanje imena, općenito antroponima i toponima, može se, s obzirom na težinu posla, poistovjetiti ponajprije s rudarstvom, a s obzirom na osjetljivost, minucioznost

i strpljivost s arheologijom, konkretnije s lingvističkom arheologijom jer su imena najstariji jezični spomenici u kojima su veoma često sadržana i okamenjena starija jezična stanja i u kojima se prožimaju različiti jezični sustavi. Osobna i zemljopisna imena na ovim su prostorima zanimljiva i zbog zamršenih, neobičnih i ne baš uvijek sklonih političkih prilika i mijena te činjenice da se Bosna i Hercegovina geopolitički oduvijek nalazila na razmeđu kultura, vjera i civilizacija. Bosanskohercegovački antroponimi, ali i toponimi svjedoče o raznolikostima i promjenama kroz povijest i kroz narode, od Ilira i Rimljana, preko Gota, Avara i Slavena, potom Osmanlija pa Austrijanaca i Mađara u sklopu Austro-Ugarske. Stoga je jasno da se preko imena općenito, a onda i prezimena jasno vidi prožimanje naroda, kultura i religija.

Svakako valja spomenuti i prvu knjigu *Bosanskohercegovačkih prezimena* (2018.) jer u njezinu *Predgovoru* autori navode izvore iz kojih su crpili antroponimijsku, konkretnije povijesnu i suvremenu prezimensku građu, a riječ je o natpisima, poveljama, darovnicama, potvrđama, trgovačkim ugovorima, popisima stanovništva, arhivskoj građi osmanlijskoga razdoblja, krajišničkim pismima, matičnim knjigama itd. U skladu sa zacrtanom metodologijom autori kronološkim redom navode natpise i spomenike s antroponimijskim potvrđama nastale na teritoriju Bosne i Hercegovine uz objašnjenja o njihovoj jezičnoj i povijesnoj važnosti. I tako se redom opisuju izvanjezični, ali za jezik veoma važni povijesno-politički događaji koji su prethodili formiranju obvezne imenske formule koju čini ime i prezime. Nadalje, navedeni su i ciljevi istraživanja koji su usmjereni na propitivanje motiva nastanka prezimena u čitavoj Bosni i Hercegovini kako bi se mogao ponuditi što cjelovitiji pregled bosanskohercegovačkih prezimena, a na temelju građe prikupljane u razdoblju od 2010. do 2018. godine. Autori su bili svjesni činjenice da ponajprije moraju krenuti od klasifikacije i podjele prezimena kako bi lakše opisali, raščlanili i prezentirali prezimensku vrijednost, pa su na temelju Šupukove značenjske podjele prezimena iz 1967. godine izgradili i ponudili svoju podjelu bosanskohercegovačke prezimenske ukupnosti koju dijele u šest skupina, a to su prezimena nastala od osobnih imena, prezimena nastala od naziva zanimanja, prezimena nastala od nadimaka, prezimena nastala od etnika i etnonima, prezimena motivirana materijalnom i nematerijalnom kulturom te ostala prezimena.

Treća je knjiga *Bosanskohercegovačkih prezimena* autorica Amire Turbić-Hadžagić i Đenite Haverić tematski također definirana svojim podnaslovom: *Prezimana od titula i počasnih naslova*. U njoj se na 480 stranica iznosi koncepcija i metodologija, definicije i etimologije titula i počasnih naslova, njihovi sociolingvistički i povijesni podatci, popis kratica i simbola te se ukupna prezimenska građa posebno donosi za titule i počasne naslove preuzete s islamskoga orijenta, a posebno se donose titule povezane sa zapadno-kršćanskim i slavenskim civilizacijskim krugom. Slijedeći metodologiju zacrtanu prvom knjigom, ponajprije se donose titule ili počasni naslovi, tj. nazivi za koju službu ili funkciju okomito nanizani abecednim redoslijedom, primjerice *aga, ajan, bašaga, delibaša, emir, muftija, paša, sultan, ulema, vezir* itd., onda se navodi njihova etimologija, nakon toga slijedi popis prezimena, a na kraju se donosi popis nekih od naselja u kojima su navedena prezimena zabilježena. U knjizi je obrađeno 157 titula, počasnih naslova, funkcija i služba koje se kao tvorbene osnove nalaze u bosanskohercegovačkim prezimenima, s tim da je 111 osnova orijentalnoga podrijetla, a 46 ih se odnosi na slavensko i zapadnokršćansko podrijetlo. Mnogi su od tih leksema, danas u jezičnome smislu, historizmi, ali u prezimenima i danas žive kao kazivači ne samo burne povijesti Bosne i Hercegovine nego postaju sjecištem povijesnoga, kulturnoga, jezičnoga, teološkoga, antropološkoga i etnološkoga bosanskohercegovačkoga blaga.

Na početku se masnim slovima donosi titula i počasni naslov iz jezika primatelja, točno onako kako glase u jeziku primatelju i(li) jeziku posredniku (npr. **aga, beglerbeg, car, kralj, peharnik, župan**) iščitani iz bosanskohercegovačkih prezimena. Ako titula ili počasni naslov imaju obličnu inačicu iste uporabne vrijednosti, ti se oblici navode odvojeni kosom crtom (**dvora(j)nin / dvornik, efendi / efendija**). Pravopisne se inačice provjeravaju u *Pravopisu bosanskoga jezika* te se prednost daje onoj inačici koja je pravopisno bolja, a drugi se leksem navodi u zagradi, npr. **alemдар (alendar), baron (barun), bimbaša (binbaša), iguman (igumen), halifa (kalif), proto (prota)**.

Titula ili počasni naslov iz izvornih jezika pisana je latiničnim kurzivom te grafijom jezika iz kojega potječe. Teorijski, „to bi trebao biti jezik iz kojega je titula ili počasni naslov posuđen u bosanski jezik, npr. titula *pir* je preko osmanskog turskog iz perzijskog “ušla” u bosanski jezik [**pir** < osm. tur. **pîr** (پیر)] ‘svetac zaštitnik; duhovni učitelj; mudrac; osnivač derviškog reda; starješina derviš-

kog reda; star čovjek, starac’ (Redhouse 1968: 934) < perz. pīr رپر ‘starac, starješina; *sufij*. šejh, duhovni učitelj, vođa derviškog reda; star, drevan, u godinama” (2023: 22). „Neke su titule ili počasni naslovi u bosanski “ušli” iz više jezika [npr. **biskup** < grč. epískopos (ἐπίσκοπος) ‘nadzornik, upravitelj, zaštitnik’ (Senc 1910: 334); nadglednik: položaj, funkcija, vrhovni poglavar biskupije; visoki dostojanstvenik Istočne crkve. Prema Matasoviću i dr. (2016: 59) riječ biskup posuđena je “vjerojatno preko stvnj. *biscop*, *biscof* iz lat. *episcopus*, što je iz grč. ἐπίσκοπος ‘biskup’. Izvorno je značenje bilo ‘nadglednik’. Grčka je riječ izvedenica od glagola ἐπισκοπεῖν, koji je složen od ἐπι- ‘nad-’, v. (...) σκοπέω ‘gledati’, (...)” (2023: 22).

Nakon podrijetla titule ili počasnoga naslova, slijedi popis prezimena njima motiviran, a uz svako se prezime abecednim redom nižu imena naseljenih mjesta u kojima je to prezime potvrđeno, npr. **Beg**: Bašigovci, Tuzla, Živinice; **Begčević**: Brčko, Brka, Ulice, Vitanovići Donji, Vukšić Gornji. Promijenjeni nazivi naseljenih mjesta, nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, donose se u uglatim zgradama, npr. **Begić**: Aleksandrovac (Laktaši), Banovići, Banja Luka, Bihać, Bijača (Ljubuški), Bijeljina, Bilalovac, Blažuj, Bosanska Gradiška [Gradiška], Bosanska Krupa, Bosanski Šamac [Šamac], Bratunac, Brčko itd. Etimologija svih apelativa koji čine sastavnicu prezimena detaljno se navodi u napomenama, npr. „Prezime **Dolibašić** moglo je biti motivirano i prema osobini lokaliteta doseljenja: dol < prasl. i stsl. dolъ – dol, dolina; manja dolina, udolina + titula baša (v).” (2023: 114). Ako se osobno ime pojavljuje u varijantnim oblicima, ti se oblici navode odvojeni kosom crtom, npr. **Bartol / Bartul / Bartolomej, Damian / Damjan**.

Autorice su se u sklopu svojih istraživanja suočavale s nizom različitih izazova koji su se najčešće odnosili na postojanje više od jednoga logičnog etimološkog slijeda, pa neke titule ili počasni naslovi imaju i nekoliko mogućih etimologija. Sve se one donose bez preferiranja bilo koje od njih. Primjerice, za prezime je *Kurbašić* moguća motivacija ova: ¹< kura (v.) + baša (v.), ²< ćor (v.) + baša (v.), ³< Kur- < Ćiril / Kiril (v.) + baša (v.), ⁴< Kur- < Kurt (v.) + baša (v.).

U tome je smislu iznimno korisna i zanimljiva podjela prezimenske građe zasnovana na motivaciji, odnosno na načelima tvorbe riječi koja je zapravo i glavno načelo prezimenske raščlambe u svim knjigama. Prvo se dakle navode prezimena koja u svojoj tvorbenoj strukturi sadržavaju barem jednu od tvorbenih osnova

sa semantikom koje od titula ili naslova, npr. od tvorbene osnove *beg* nastala su prezimena *Beg*, *Begić*, *Bego* i *Begović*, od *dizdar* je nastalo primjerice prezime *Dizdarević*, *Harambašić* je nastalo od *harambaša*, a *Sultanović* od *sultan*. Sljedeću skupinu čine prezimena koja pripadaju tvorbenomu modelu u kojemu se kao tvorbene osnove istodobno pojavljuju dvije ili više titula, npr. prezime *Begimamović* nastalo je srastanjem osnova *beg* i *imam* uz dodavanje sufiksa. Od istih tvorbenih osnova može nastati jedno prezime, a može ih nastati i više, npr. od *hadžija* i *beg* nastaju *Hadžibeganović*, *Hadžibegić* ili *Hadžibegović*. Katkad srastaju i tri tvorbene osnove, npr. *Hadžihafizbegović*. Priča o tvorbi riječi, u ovom slučaju tvorbi prezimena, nije nimalo jednostavna jer su se tvorbene osnove različitim jezičnim procesima mijenjale, pa ih valja opisivati kao takve, a prezimena se mogu rastaviti samo na očite tvorbene jedinice, dok posljednji tvorbeni čin nije moguće sa sigurnošću rekonstruirati i znati. Primjerice, sa sigurnošću se ne može znati dodaje li se na osnovu *beg* u prezimenu *Begović* sufiks *-ić* ili *-ović*, tj. čini li tvorbenu strukturu *posvojni pridjev + -ić*, tj. *begov + -ić* ili *imenica + ović*, odnosno *beg + -ović* jer prezimena danas imaju najopćenitije značenje. Nadalje, veoma su zanimljiva prezimena nastala tvorbom različitih tvorbenih osnova, odnosno kad je jedna osnova orijentalnoga, a druga neorijentalnoga podrijetla, a to je primjerice vidljivo u prezimenu *Hadžikapetanović*. Svakako valja spomenuti i prezimena tvorbenu motivirana ženskim titulama i počasnim naslovima, npr. od imenice *hanuma* nastalo je prezime *Hanumić*. Međutim, smatraju autorice, ono je moglo nastati i od osobnoga imena *Hanuma* uz sufiks *-ić*. Nadalje, u ovoj su knjizi opisana i navedena prezimena koja uz titulu ili počasni naslov u svojem sastavu mogu imati i neke druge tvorbene osnove poput onih koje označuju zanimanje, apelativ, etnonim, etnik, muško osobno ime kršćanskoga ili slavenskoga podrijetla, naziv koje životinje, naziv biljke itd. U tome je poglavlju i njegovim potpoglavljima metodologija obrade prezimenske građe drukčija. Najprije se dakle donosi prezime uz koje se navodi od kojih je osnova ono nastalo, popis naselja u kojima je potvrđeno, a tek onda njegova etimologija. Zanimljive su i kratke znanstvene rasprave u kojima nam autorice prikazuju izazove s kojima su se susretale jer je katkad veoma teško znati od kojih je osnova nastalo koje prezime. Tako se primjerice prezime *Adžić* obrađuje pod imenicom *adžo*, odnosno *amidža*, ali se ukazuje na činjenicu da je to prezime moglo nastati i od prezimena *Hadžić* izostavljanjem ili ispuštanjem inicijalnoga glasa [h], pa bi u skladu s tim ono moglo biti motivirano i imenicom *hadžija*. Prezime *Hadžić*,

napominju autorice, moglo je nastati i od osobnoga imena *Hadžija*. Katkad se u bilješkama iznose i gramatičke napomene, pa se uz imenicu *hadžija* navodi da je riječ o imenici muškoga spola, ali gramatički ženskoga roda, odnosno o imenici koja se sklanja po e-deklinaciji kao što su, primjerice, imenice *tata* i *papa*. Međutim, uz to bi se prezime u obzir mogla uzeti još jedna motivacija, tj. prezime *Hadžić* tvorbeno je moglo nastati i motivacijom od imenice *hadž* sa sufiksom *-ić*. Svakako valja spomenuti i prezimena motivirana titulom orijentalnoga podrijetla i osobnim imenom kršćanskoga ili slavenskoga podrijetla, a redosljed se tvorbenih sastavnica može smjenjivati, pa su to primjerice prezimena *Delipetar*, *Hadžidamjanović*, *Hadžistević* ili obratno: *Đuragić* i *Maturaga*. Titule i počasni naslovi izravno svjedoče o postanku prezimena u Bosni i Hercegovini, a u tome su smislu veoma važni i oni slavenskoga, kao i oni kršćanskoga podrijetla jer su također u čvrstoj korespondenciji s bosanskohercegovačkom poviješću i sadašnjošću. Tako su u prezimenima svoje mjesto pronašle titule i počasni naslovi bosansko-humskih vladara, velikodostojnika i feudalaca koji su u kolektivnome identitetu svjedocima jezika, kulture i povijesti Bosne i Hercegovine. U tome su smislu sastavnicom bosanskohercegovačkih prezimena i vladarske, vojne ili vjerske titule, različiti počasni naslovi i zanimanja povezani s kršćanskim i, općenito, slavenskim povijesnim i kulturnim krugovima poput *apostol*, *ban*, *barun*, *biskup*, *despot*, *dužd*, *đakon*, *herceg*, *kapetan*, *kmet*, *kneginja*, *kralj*, *papa*, *peharnik*, *pop*, *proto*, *rabin*, *vitez*, *vojvoda*, *župan* itd. Prezimena s osnovama motiviranim navedenim imenicama primjerice su ova: *Apostolović*, *Ban*, *Banović*, *Dukić*, *Gaon*, *Kmetović*, *Kneginjić*, *Sesar*, *Protić*, *Rabić*, *Vojvodić*, *Župančić*.

I ova je knjiga, kao i prethodne, obogaćena enciklopedijskim natuknicama ili dijelovima koji se odnose na predstavljanje, opise i značenja bosanskih i drugih titula i počasnih naslova (naziva službe ili funkcije) potvrđenih u povijesti Bosne i Hercegovine.

Na kraju svih knjiga, pa i ove, znanstveno-metodološki korektno i očekivano, donosi se sva potrebna znanstvena aparatura: popis izvora s fotografijama iz arhiva, literatura, mrežni izvori te kazalo prezimena s brojem stranice na kojoj je ono u knjizi obrađeno ili samo spomenuto.

Svakako valja spomenuti i uvažene recenzente treće knjige *Bosanskohercegovačkih prezimena*, a to su: akademik prof. dr. sc. Dževad Jahić i prof. dr. sc. Meri Josifovska.

Umjesto zaključka iskoristit ću prigodu i čestitati autoricama, odnosno svim diionicima ovoga velebnog znanstvenoistraživačkoga i izdavačkoga pothvata koji svojim obuhvatnim zadiranjem u prezimensku građu Bosne i Hercegovine postaje svjedokom povijesnoga razvoja, slojevitosti i bogatstva poruka sadržanih u prezimenima te predstavlja vrijedan prinos ne samo onomastici nego i bosnistici te slavistici općenito. Dosad je na oko 1500 stranica obrađeno blizu 5000 bosanskohercegovačkih prezimena, a u Bosni i Hercegovini potvrđeno je više od 20 000 prezimena različitih motivacija. Građa prikupljena za ovu knjigu, za njezine prethodnice, ali i za sve one koje će im uslijediti bit će, nadam se, temeljem nekih budućih jezikoslovnih, odnosno leksikografskih projekata poput primjere izrade onomastičkoga ili, pak, etimološkoga rječnika bosanskoga jezika. Edicija *Bosanskohercegovačka prezimena* važna je ne samo jezikoslovcima nego i studentima, učiteljima, profesorima, onima koji žele otkriti motivaciju, podrijetlo, značenje i rasprostranjenost svojega prezimena te svim entuzijastima i zaljubljenicima u jezik i Bosnu i Hercegovinu.

Ermina Ramadanović